

NOGLE EKSEMPLER PÅ ØKONOMISK HISTORIESKRIVNING OM NYERE TID I ØKONOMISK TEORI OG STATISTIK

AF POUL MILHØJ

I indledningen til sin artikel »Den økonomiska historiens aspekter«¹⁾ skriver *Heckscher*: »Utforskningen av de ekonomiske sammanhangen har redan i halvannat århundrade följt två linjer, den teoretiska och den historiska. De två har ibland gått tillsammans men oftare gått isär, och relationen mellan dem er långt ifrån klarlagd den dag i dag«. Derefter fortsattes med et historisk tilbageblik, hvori linjen føres op fra de ældre klassikeres historisk prægede udformning af økonomisk teori over de udpræget uhistoriske forfattere som *Say* og *Ricardo* til reaktionen herimod hos *Marx* og den ældre og yngre historiske skole i Tyskland og hos englændere som *Ashley* og *Cunningham*. Hertil kunne være føjet den specielle amerikanske tradition, ifølge hvilken samspillet mellem teoretisk og historisk forskning har været meget intimt (*Veblen*, *Mitchell*, *Schumpeter* o. m. a.). Endvidere kunne linjen være ført op til mellemkrigstidens økonomiske litteratur, hvor det økonomisk-historiske udsyn vinder indpas i store del af den økonomiske litteratur. Dette har mange årsager blandt hvilke kan nævnes: Det stadig mere righoldige statistiske materiale — de mangeartede forsøg på måling, især af makroteoriens størrelser — de krav udformningen af økonomisk-politiske indgreb stiller til en syntese af teoretiske og historiske erfaringer på det område, hvor indgrebet foretages (jfr. den store kommisjons- og betækningslitteratur) — samt den naturlige interesse, konjunkturforskningen og overhovedet de økonomiske bevægelers teori må have i kendskab til historisk materiale (i hvilken forbindelse det iøvrigt også spiller en rolle, at den nævnte amerikanske tradition har fået voksende betydning gennem den amerikanske litteraturs stigende udbredelse).

Kendskab til *nyere tids* økonomiske historie kan derfor hentes i en broget blanding af statistiske oversigter, teoretiske (især konjunkturteoretiske)

¹⁾ *Eli F. Heckscher, Ekonomisk-historiska studier, s. 9, Stockholm 1936.*

NOGLE EKSEMPLER PÅ ØKONOMISK HISTORIESKRIVNING OM NYERE TID I ØKONOMISK TEORI OG STATISTIK

AF POUL MILHØJ

I indledningen til sin artikel »Den økonomiska historiens aspekter«¹⁾ skriver *Heckscher*: »Utforskningen av de ekonomiske sammanhangen har redan i halvannat århundrade följt två linjer, den teoretiska och den historiska. De två har ibland gått tillsammans men oftare gått isär, och relationen mellan dem er långt ifrån klarlagd den dag i dag«. Derefter fortsattes med et historisk tilbageblik, hvori linjen føres op fra de ældre klassikeres historisk prægede udformning af økonomisk teori over de udpræget uhistoriske forfattere som *Say* og *Ricardo* til reaktionen herimod hos *Marx* og den ældre og yngre historiske skole i Tyskland og hos englændere som *Ashley* og *Cunningham*. Hertil kunne være føjet den specielle amerikanske tradition, ifølge hvilken samspillet mellem teoretisk og historisk forskning har været meget intimt (*Veblen*, *Mitchell*, *Schumpeter* o. m. a.). Endvidere kunne linjen være ført op til mellemkrigstidens økonomiske litteratur, hvor det økonomisk-historiske udsyn vinder indpas i store del af den økonomiske litteratur. Dette har mange årsager blandt hvilke kan nævnes: Det stadig mere righoldige statistiske materiale — de mangeartede forsøg på måling, især af makroteoriens størrelser — de krav udformningen af økonomisk-politiske indgreb stiller til en syntese af teoretiske og historiske erfaringer på det område, hvor indgrebet foretages (jfr. den store kommisjons- og betækningslitteratur) — samt den naturlige interesse, konjunkturforskningen og overhovedet de økonomiske bevægelser teori må have i kendskab til historisk materiale (i hvilken forbindelse det iøvrigt også spiller en rolle, at den nævnte amerikanske tradition har fået voksende betydning gennem den amerikanske litteraturs stigende udbredelse).

Kendskab til *nyere tids* økonomiske historie kan derfor hentes i en broget blanding af statistiske oversigter, teoretiske (især konjunkturteoretiske)

¹⁾ *Eli F. Heckscher, Ekonomisk-historiska studier, s. 9, Stockholm 1936.*

værker og økonomiske betænkninger m. v. og ikke alene i den litteratur, der angiver sig som økonomisk-historisk på titelbladet.

Heckscher fremhæver ganske vist i sit lille skrift *Studium og undervisning i økonomisk historie*¹⁾, at økonomisk teori og historieforskning går dårligt i spand. Historien er inklusiv i »sin iver at samle material av alla relevante slag och oböjdhed att utesluta från synfältet något som kan kasta ljus över ämnet» (s. 46), medens teorien »är lika inriktat på abstraktion som det historiska studiet på motsatsen» (s. 47). Men det understreges, at uanset vanskelighederne må den økonomiske historiker anvende begge metoder. Hertil kommer så, at forbindelsen mellem i hvert fald nyere tids historie og teorien i høj grad knyttes ad de forannævnte veje. Især sker det vel ved *den økonomiske statistiks* tilpasning til teoriens sprog og begreber. Gennem de spørgsmål, teorien stiller til økonomisk statistik foretages en art sortering af den historiske mangfoldighed, statistiken udtrykker, samtidig med at mangfoldigheden påvirker teoriens udformning. Men også gennem *teoriens analyse af den økonomiske udviklingsproces* (expansjonsteori — konjunkturteori eller begge dele i forening) knyttes der en forbindelse.

Da det vel overvejende er ad disse to veje, historisk udsyn vinder indpas i store dele af den økonomiske litteratur, uden at den derfor primært sigter mod historieskrivning, kan det være af interesse at se nærmere på værdien af det økonomisk-historiske billede, der herved præsteres. Dette er forsøgt i det følgende, dels med nogle eksempler på det historiske indhold i forskellige teorityper om økonomisk udvikling (I) og i forskellige udformninger af økonomisk statistik (II), og dels ved at angive nogle træk af det økonomisk-historiske billede, der kan tegnes ved hjælp af konjunkturdatering og anden økonomisk statistik i forening (III).

I.

Hvad nu først teoridannelse om udviklingsprocessens forløb angår, da kommer denne i sin målsætning økonomisk historieskrivning nær. Den søger at klarlægge den indre sammenhæng i og årsag til udviklingen fra een tilstand til den følgende, hvadenten det er den enkelte konjunkturfases rod i den foregående eller et trin på trend'en betinget af de foregående. Herved abstraherer og udvælger teorien for at danne et forenklet billede (»modeller») af udviklingens heterogene karakter. Også historikeren må forenkle. For at citere *Heckschers* fortsættelse på omtalen af modsætningen mellem historie og teori »måste historikerna också tillämpa abstraktion . . . så visst som en historisk framställning omöjligt kan ta med allt som har förekommit och ännu mindre ge allt . . . lika stor inbördes vikt; det är bara den skillnaden, att det sker på helt annat sätt än genom det av metodiska

¹⁾ Lund, 1951.

hänsyn styrda urval av försättningar som utmärker en teoretisk behandling¹⁾. Om målsætningen derfor kan siges at være den samme, så beror forskellen i behandlingsmåde på andet end en større eller mindre grad af abstraktion. Historikerens valg er et valg mellem begivenheder i den konkrete historiske situation for at finde dem, der især er afgørende for den igangværende udviklingsproces, og tildele dem den rette vægt. Teorien søger heroverfor de udgangspunkter, der giver den klareste og mest almen-gyldige arbejdshypotese, og kan uanset faktorernes vægt vælge at opfatte dem som »data« alt efter de metodiske hensyns krav.

Hertil kommer så modsætningen i udgangspunkt overfor konjunktur-teori i snævrere forstand. Dennes interesse for det regelmæssige og sig selv gentagende i udviklingens svingninger er vel det mest uhistoriske udgangspunkt, man kan tænke sig. F. s. v. skulle de økonomiske bevægelses teori og historieforskningen derfor komme hinanden nærmest i teori-dannelse om ekspansjontendenser o. lign. D. v. s. teorier, hvori den enkelte konjunktur kun opfattes som en krusning på udviklingslinien — evt. med den virkning at ændre dennes retning. Imidlertid er det klart, at teori-dannelse ud fra en eller anden konstrueret trend i udviklingen må blive yderst generel. Det drejer sig jo netop om stigningstakter, forandrings-hastigheder etc., som i sig selv medvirker til forandringer i det strukturelle grundlag. Derfor må sådan teori enten bygge på yderst generelle antagelser om tingenes måde at udvikle sig på — uafhængig af dette eller hint institutionelle grundlag eller også må den begrænse sin gyldighed til et tidsrum med kun små ændringer i det strukturelle grundlag. En »normal-stignings-takt« for udviklingen både i det 19. og 20. århundrede har med ændret teknik, ændret social struktur etc. næppe megen analytisk værdi²⁾.

Der er ingen tvivl om, at området frembyder en spændende arbejdsmark. Men skal analysen have betydning for historisk og økonomisk indsigt i forandringernes natur, må der i langt højere grad bygges på detailstudier af det konkrete økonomiske indhold i historiske situationer incl. de sider deraf, der ikke kan gives kvantitativt udtryk. *Lundberg* bemærker (loc. cit. p. 196), at »karakteristisk och — tragiskt för detta forskningsfält är kanske just disharmonien mellan högt utvecklade men mycket abstrakta teorier och mycket bristfälligt empirisk vetande«. Og efter en kritik af nogle af forudsætningerne for sådanne modeller fremhæves det, at der ikke bare er tale om at opstille alternative modeller, men »om en upplösning av de starkt schematiska hypoteser, som ligger till grund för ifråga

1) Loc. cit. s. 47. Ikke kursiv i org.

2) For en kritisk oversigt over forskellige på empirisk grundlag eller på spekulationer funderede ekspansjonsteorier se *Erik Lundbergs* artikel i *Økonomisk Tidsskrift*, sept. 1950, »Den økonomiske ekspansjonens stabilitet«.

varande teorier, för att öppna fältet för teoretisk och historisk-empirisk forskning på raden af delområden». Med henvisning til *Erik Dahmén*s, i 1950 udgivne bog, »*Svensk industriell företagsverksamhet*»¹⁾ peger *Lundberg* på en række strukturelle spændinger ved siden af f. eks. *Hicks'* og *Harrods* antagelser, som må med for at danne en så vidt muligt forenklet syntese af ekspansjonsvilkårene i f. eks. mellemkrigstiden, og tilføjer, »det blir nog ingen enkel og skön modell!«.

Den amerikanske historiker *W. W. Rostow* synes i sin artikel »Some Notes on Mr. Hicks and History« (*American Economic Review*, juni 1951, s. 316—24) mere optimistisk overfor mulighederne af at udbygge teorien med en række empiriske størrelser (f. ex. tendensen til overinvestering i ledende industrier, opfindertalent og dets anvendelse, varierende modningsperioder).

Blandt økonomer, der har grebet problemet om udviklingsteori an også fra et statistisk og historisk synspunkt, er *Schumpeter* vel den, der er længst fremme mod en syntese af teori og historisk erfaring. Det lader sig ikke gøre her at komme ind på blot en tilnærmelsesvis fyldestgørende omtale af *Schumpeters* konfrontering af teori med historiska data, som den fandt sted i hans store værk *Business Cycles* fra 1939 eller hans opsporen af udviklingstendenser hen imod socialismen i *Capitalism, Socialism, and Democracy*. Nogle få antydninger af karakteren af hans synteser får være tilstrækkelige²⁾.

For S. er den enkelte konjunktur et led i den historiske proces — et udtryk for den måde, hvorpå økonomisk forandring sætter sig igennem som følge af »outside factors«, »growth factors« og »innovations«. Løsningen på forandringens fundamentale problemer kan derfor kun findes i »the facts of industrial and commercial history«. »Innovations«, d. v. s. nye måder at gøre tingene på, sætter sig igennem i ryk, skaber betingelser for et opsving, som af en række systemet iboende årsager overudvikles (d. v. s. til et højere niveau end betinget af introduktionen af »innovations«) og siden bryder så meget kraftigere sammen, hvorved sammenbruddet bliver stærkt nok til »af sig selv« at skabe en begyndende opgang. Ligevægtpunkterne er derfor ikke toppen og depressionens bund, men den tilstand, som systemet »af sig selv« tenderer tilbage imod efter disse udsving — og denne ligevægtstilstand forstyrres af, at »innovations« kommer i ryk. Systematiseringen af det historiske forløb kommer ind ved, at »innovations« samtidig er ansvarlig for 3 forskellige slags cykliske svingninger: de 50-60 årige Kondratieff-cycler, som hver indeholder 6 af de 9-10 årige

¹⁾ Nærmere omtalt af *Lundberg* i *Ek. Tskr.*, marts 1951, s. 66.

²⁾ Den korteste oversigt over ideen i S.'s arbejder er vel hans artikel i *The Review of Economic Statistics*, maj 1935, »The Analysis of Economic Change« — (Optrykt i *Readings in Business Cycle Theory*, s. 1—19).

Juglar-cycler, der igen hver spænder over 3 af de ca. 40 måneders Kitchen-cycler.

Uden at komme ind på dateringen af cyklerne skal det paradoksale i på den ene side S.'s åbne blik overfor historiske erfaringer og på den anden side den i sidste ende yderst forenklede teoridannelse herom, fremhæves. Ganske vist opnår han at kunne karakterisere de enkelte bølger efter arten af de »innovations«, der har domineret, jfr. f. eks. den rolle, som henholdsvis den industrielle revolution, jernbanebygning og indførelse af elektrisk energi (den ny industrielle revolution) tildeles i henholdsvis den 1., den 2. og den 3. af Kondratieff-bølgerne fra 1787 til ca. 1939. Men tilbage bliver en ganske uhistorisk overvægt på én faktor, »innovations«, som dominerende i udviklingen samt, at denne principielt sætter sig igennem med samme cykliske virkning i cykel efter cykel. Dette sidste betyder jo, at S. i realiteten arbejder med et så generelt strukturelt grundlag (»kapitalismen«), at han kan regne med, at det »svarer« på samme måde gang efter gang. Hvor bliver så de »economic changes«, som bl. a. »innovations« skaber, af? Nogle af dem, skulle man dog tro, ville medvirke til en ændring i systemets måde at svare på. Kapitalisme er jo ikke et i så og så mange år bestående system, men i sig selv en udviklingsproces. Resultatet af denne betragtningsmåde bliver let en række parallelføringer i begivenhedernes forløb fra cykel til cykel, som man i bedste fald må stille sig tvivlende overfor — især da når det drejer sig om paralleller fra den ene 50-60 års cykel til den næste. Et enkelt eksempel fra den vurdering, S. anlægger på mellemkrigstiden, kan illustrere sådanne tvivlsomme parallelføringer. For ham er det lave aktivitetsniveau i 1930'erne led i den 3. Kondratieffbølge, hvis »innovations« nu modnes. Ganske vist var niveauet usædvanligt lavt, men det begrundes med et sammenfald af depressionsfasen i både en Kondratieff-, en Juglar- og en Kitchenbølge. Også landbrugets særlige vanskeligheder opfattes som et »normalt« fænomen, f. s. v. som alle 3 Kondratieff-cyclers nedgang har været kendetegnet ved særlig langtrukken depression i landbruget¹⁾.

Selvom *Schumpeters* analyse således løber ud i at sætte den historiske udvikling siden den første industrielle revolution på yderst enkle former, må det ikke overses, at hans analyse af det historiske forløb i *Business Cycles* er meget indgående og bidrager væsentligt til forståelsen af de sidste ca. 150 års økonomiske historie (både ved at fremdrage nye træk i udvik-

¹⁾ Det bør dog tilføjes, at S. især i *Capitalism, Socialism and Democracy* beskæftiger sig indgående med ændringerne i kapitalismens struktur (spec. bureaukratiseringen af »innovations« p. gr. af stordrift m. v.). Men det er fænomener, hvis virkninger peger fremover. De hindrer ikke en skematisk analyse af tiden indtil nedgangen i den 3. Kondratieff-bølge.

lingen og ved at anlægge nye fortolkninger). Hvis S. kun havde opstillet en 3-cykel model på teoretisk grundlag, var der ingen grund til specielt at nævne hans arbejde i denne forbindelse. Det er hans stærke understregning af den historisk erfarede udvikling, som fra økonomisk-historisk synspunkt gør hans arbejde interessant. Dels fordi det levner plads for en række specialtræk (i konjunktursproget: exogene faktorer) ved de konstaterede økonomiske bevægelser, og dels fordi den enkelte konjunktur (f. eks. den enkelte Juglarbølge) ses i relation til en udviklingslinje og dermed ikke uafhængig af foregående og følgende.

Schumpeter står på denne måde økonomisk historieskrivning nærmere end *een-cykel teorierne*, hvis primære interesse er klarlægning af de generelle kræfter i konjunkturen (den tid- og stedløse konjunktur) uanset deres placering på udviklingslinjen. På forhånd kan den økonomiske historiker ikke afvise forsøg på generaliseringer af de økonomiske svingninger med opstilling af gennemsnitlige cykler og modelcykler etc., når den faktiske udvikling udviser en række svingninger, hvis historiske placering og natur han skal klarlægge. I des højere grad han ved konjunkturteoretikernes hjælp går ind på et studium af de automatiske kræfters natur i udviklingens svingninger, i des højere grad slipper man for, at kriser og højkonjunkturer dukker uforklarede op i økonomisk historieskrivning.

Men i samme grad konjunkturens gyldighed udstrækkes tilbage i historien, i samme grad forekommer den mindre værdifuld, fordi teorien i sin jagt på konjunkturens endogene kræfter må forudsætte et nogenlunde uændret strukturelt grundlag, som disse kan udspilles på. På en måde har man derfor fra historisk synspunkt større interesse i specielle konjunkturteorier, der hæfter sig ved enkelte træk i den økonomiske struktur som årsag til udviklingens forløb i konjunkturbølger, end i mere generelle teorier. Analyserer man det historiske forløb udfra specielle konjunkturteorier, levnes der for det første plads for en række årsager, som i den konkrete historiske situation har gjort sig gældende ved siden af teoriens endogene faktorer, og for det andet er man på vagt overfor spørgsmålet, hvorvidt det strukturelle grundlag stadig svarer til de mere specielle forudsætninger. Et godt eksempel herpå udgør *Hawtreys* monetære konjunkturforklaring, fordi dens gyldighed måtte begrænses til en periode, hvor dens specielle forudsætninger slog til, således at han i 1926 (da man først for nylig var begyndt at retablere guldfoedsmekanismen) erklærede, »For the time being, there is no trade cycle«¹⁾.

Ganske vist kommer man syntesen af teori og historisk erfaring nærmere, når rækken af forudsætninger, der kan betinge udviklingens forløb i »normalkonjunkturer« udvides. Faren herved er blot, at man da kan inddrage

¹⁾ *Ralph G. Hawtrey: »The Trade Cycle« (Readings in Business Cycle Theory p. 330).*

så mange forskellige slags cykler blandt de »normale«, at man kan konstatere en »normal konjunktur«, uanset, hvad der svinger og hvordan det svinger¹⁾).

Fordi konjunkturteoriene fastholder billedet af en regelmæssig, sig selv gentagende konjunktur, bliver deres nytte for historieskrivningens interesse i det konkrete større, når regelmæssigheden begrænses til et snævrere strukturelt grundlag.

Forskellige slags »normalcykler« til forskellige tider (og steder) vil i højere grad end en generel, industrialismens eller kapitalismens »normalkonjunktur« afsløre ændringerne i den økonomiske struktur — naturligvis forudsat, at teorien ikke fastholdes, når udviklingen er løbet fra dens forudsætninger.

Men selv med den begrænsning vil een-cycel analysen ofte volde vanskelighed i historieforskningen, fordi dens primære interesse ligger i at udlede den ene fase som skabt af de foregående, hvorved forbindelseslinien fra tidligere cykler ligesom klippes over, hvis man f. eks. forsøger en historisk datering af udviklingens konjunkturforløb. Dette forhold vendes der tilbage til i det følgende (III).

II.

Ligesom udvælgelsen og systematiseringen af politiske begivenheder i oversigter og sammenstillinger danner et vigtigt led i den politiske historieskrivning, udgør de forskellige former, hvori det kvantitative primærmateriale systematiseres under indflydelse af teoriens begreber et betydningsfuldt led i den økonomiske historieskrivning.

Et første skridt på vejen fra det kvantitative primærmateriale over mod præsentation af bearbejdet materiale finder vi i *udarbejdelsen af historiske tabeller*.

Et eksempel på samling af historiske oversigtstabeller foreligger i den i 1949 udgivne *Historical Statistics of the United States 1789—1945* (U.S. Department of Commerce). Heri er nedlagt et stort arbejde på fra en lang række forskellige kilder at samle allerede foreliggende materiale, der er tilstrækkeligt pålideligt til at angive udviklingen på samfundets forskellige områder. Til en kommende revision er det hensigten at søge yderligere materiale fremdraget samt at søge manglende tal beregnet.

Der kan ikke være tvivl om, at der med dette og lignende forsøg i andre lande præsteres et uhyre vigtigt stykke systematiseringsarbejde. Og så vidt

¹⁾ Det er således påfaldende, at *Burns* og *Mitchell*, der tilstræber den mest inclusive konjunkturteori, f. s. v. som de ikke på forhånd udelukker nogen størrelse fra konjunkturanalysen, ikke nærer tvivl om »normalkonjunktur« eksistens i mellemkrigstiden (jfr. det følgende), mens *Hawtrey* tidligt stilles overfor denne tvivl.

det kan skønnes, er der mere historisk forskningsarbejde heri, end man normalt regner med. For de mere pålidelige tals og de kontinuert foregående tællingers vedkommende er oversigterne i reglen direkte tilgængelige i de officielle statistiske publikationer. Men når det gælder områder, hvorfra der kun foreligger lejlighedsvis tællinger, områder, hvor opgørelsesmetoderne er ændrede, eller hvor tallene er mere løseligt anslåede, skal historiske oversigter i reglen stykkes sammen fra flere forskellige kilder ofte vekslende fra år til år, huller i oplysningerne skal udfyldes med *ex post* beregninger, der skal tages stilling til tallenes pålidelighed og til repræsentative tals relevans på området etc. Hertil kræves naturligvis i høj grad statistisk kunnen, men også historisk kendskab til de økonomiske forhold på det pågældende tidspunkt er påkrævet både for at kunne vurdere originalmaterialets ægthed og dets relevans til belysning af den historiske udvikling og for at kunne bedømme tal på enkeltområder i sammenhæng med foreliggende viden (også ikke-kvantitativ) på andre områder.

Det kvantitative billede, man ad denne vej får af den økonomiske historie, siger ikke alt, hvad vi vil, historien skal fortælle os, men det første store skridt mod orden i kaos er taget. At det i første række er historieforskningens beskrivende opgave, der løses, og at tallenes forklaringsværdi kræver videre analyse, behøver næppe nærmere omtale. Arbejdet er naturligvis mere påkrævet i U.S.A., hvor statistikken er mindre centraliseret, end f. eks. her i landet. Men også her forekommer det, at en syntetisk uddragning af foreliggende officielle og halvofficielle historisk-statistiske kilder kunne bidrage meget væsentligt til at kaste nyt lys over den økonomiske udvikling i den tid, hvorfra talmæssige oplysninger foreligger, hvortil kommer, at den ville bidrage til at udrydde mange fejlslutninger som følge af ændrede opgørelsesmetoder etc.

Også ved konstruktion af mere eller mindre *sammensatte indeks* skrives der økonomisk historie. Uden at komme ind på indeksberegningernes tekniske problemer skal kun anføres, at bedømt som en form for økonomisk historieskrivning er dette yderligere skridt bort fra primærmaterialet næppe synderlig værdifuldt, og sandsynligvis mindre værdifuldt desto mere sammensatte indeks, der er tale om. Vanskeligheden er især det uhåndgribelige i grundlaget for de sammensatte indeks. Drejer det sig om mindre sammensatte indeks, f. eks. mængdeindeks for industriproduktion, landbrugsproduktion, handelsomsætning etc., kan de ved at sammenholdes med hinanden være særdeles oplysende som en første orientering om, på hvilke felter af den økonomiske udvikling, der især er sket noget. Men kombinerer man en række mængdeoplysninger til et samlet »aktivitetsindeks«, eller går man et skridt videre og kombinerer pris- og mængdeindeks til en slags økonomisk »tilstandsindeks«, er det svært at fatte, hvad det er, der er

steget og faldet, når indeks viser udsving, ligesom det er svært at fatte, hvilken forskel, der er på 5 og på 10 pct.s udsving. Sådanne sammensatte indeks, der skal illustrere »general business conditions« kendes ikke herhjemme, men blandt dem, der har set dagens lys i U.S.A. kan f. eks. nævnes *W. M. Person's »Index of Business Conditions«* fra 1920'erne, sammensat af et spekulationsindeks, et kombineret produktivitets- og prisindeks samt et finansindeks og *American Telephone and Telegraph Company's »Index of General Business Conditions«*.

Nationalindkomsttal er f. s. v. at ligne ved »general business« indeks, som de også i enkelte talrækker søger at sammenfatte primærmaterialet, til en fællesnævner for den samlede økonomiske udvikling. Der er imidlertid den afgørende forskel, at nationalindkomsttal har et fast defineret indhold. Derfor ved man, hvad det er, der forandrer sig så og så meget, når man studerer en tidsserie, hvor f. eks. bruttonationalproduktet i et givet år er sat lig 100. Hertil kommer, at nationalindkomsttal med den nyere udvikling af nationalregnskabsteknikken søger at give direkte udtryk for makroteoriens økonomiske sammenhæng og dermed en *samtidig* belysning af udviklingsprocessens forskellige sider (produktion — indkomstdannelse og indkomstanvendelse).

Ikke desto mindre er nationalindkomsttal næppe af større værdi for økonomisk historieskrivning, hverken når hovedvægten ved deres beregning lægges på at præsentere så fuldstændige total kategorier (»aggregates«) som muligt, eller når den lægges på at opfylde alle nationalregnskabets definatoriske ligninger.

Total kategorierne lider af den mangel, at bevægelsen i dem dækker over bevægelsen i en række individualstørrelser, som tilsløres ved sammenlægningen. Desuden vil totalerne af fuldstændighedsgrunde ofte rumme en masse tilregnede størrelser som husmoderløn, soldaterløn, landbrugets konsum af egne produkter etc., hvis indhold mere er af filosofisk end økonomisk art. Bevægelsen i disse størrelser, der påvirker bevægelsen i totalerne — i reglen på den måde, at de dæmper dem ned — er så godt som uden enhver økonomisk-historisk relevans og ret uforståelige. En stigning i landets samlede lønsum, fordi soldaterne har fået nye uniformer, giver ikke megen oplysning om den historiske udvikling, mens en stigning i udbetalt løn kan være ganske anderledes oplysende.

Ved at opstille et nationalregnskab, der viser flere af individualstrømmene kommer man i nogen grad udover svagheden ved blot at studere totalerne. Men hensynet til de definatoriske ligninger indebærer da, at en række uafsluttede processer afsluttes ved, at der sættes lighedstegn imellem dem ved regnskabsperiodens udløb, hvilket er et alvorligt handicap for den historiske analyse. Konjunkturteorien kan anvende disse ex-post

ligninger i en årsagsforklaring ved at indbygge ex-ante forudsætninger heri og derved på en måde selv gøre sine antagelser m. h. t. de uafsluttede processers indhold. Historikeren er derimod bundet af den aktuelle situation og har brug for netop denne situations hændelsesforløb. Kun såfremt alle sider af det økonomiske hændelsesforløb er statistisk kendt, kan reststørrelsernes indhold opløses, hvorved der kan skabes nogen klarhed over de reaktioner, der har ført til de i det givne år konstaterede nationalindkomsttal. Da imidlertid som oftest kun nogle af nationalindkomstens bestanddele kan beregnes direkte, medens de øvrige fremkommer som rester, bliver det for den brug, historikeren kan gøre af tallene, afgørende, hvilke dele der er beregnet direkte, og hvilke som rest.

De nævnte eksempler på historieskrivning ved sammenfatning af de primære kvantitative kilder kan dernæst suppleres med et par andre fra *konjunkturforskningen*, hvor i højere grad også mere kvalitative vurderinger indgår. Da empirisk konjunkturforskningsarbejde vel nok er udført i størst målestok i *National Bureau of Economic Research* i U.S.A., vil det være naturligt at bruge et par eksempler herfra.

Et omfattende forsøg på opsummering af de økonomiske tilstande i erhvervslivet (»business«) år for år fremkom i *W. L. Thorp, Business Annals* (Nat. Bur. of Ec. Research 1926). »*Business Annals*« er en slags økonomisk barometer, »— an attempt to summarize and depict the business conditions in seventeen countries as they appeared to intelligent and expert observers. The chief sources are commercial and trade journals, reviews, magazines, and papers, consular and diplomatic reports, and government records. Doubtless the annals represent the years as contemporaries thought they were, rather than as statistical records later proved them to have been. Nevertheless, we have made considerable use of statistical material, and the analysts before us doubtless formed their opinions and views largely from such data. But we have tried to view the statistics through their eyes, — and describe the years as businessmen saw them at the time.«¹⁾

For hvert år og for hvert af landene angives i 5 afsnit en almindelig og opsummerende karakteristik, en beskrivelse af industri-, handels- og arbejderforhold, af penge- og kapitalmarkedets forhold, af landbrugsforhold samt en omtale af diverse ikke-økonomiske faktorer, som måtte have spillet en rolle for erhvervslivet. Herefter klassificeres de enkelte år som »prosperity« eller »depression«, ved hvilken klassifikation hovedkriteriet, er, hvad *samtiden* mente, hvorfor nogen vanskelighed kan melde sig, når samtiden var uenig. *Thorp* anvendte i første række materialet til en empirisk fastlæggelse

¹⁾ Thorp, a. a. p. 103 — her citeret efter A. Achinstein, *Introduction to Business Cycles*, p. 164, New York 1950.

af konjunkturbevægelsernes længde og internationale sammenfald og mente, at materialet gav støtte for en række generaliseringer i så henseende, som det ikke her er stedet at komme nærmere ind på.

»Business Annals« giver ikke andet mål for bevægelsen mellem de enkelte konjunkturer eller for styrken i de enkelte cyclers op og ned end det, der udtrykkes ved opgangs- og nedgangsperiodernes længde, hvorfor det også er vanskeligt at angive konjunkturbevægelsernes vendepunkter på grundlag af »annals«.

Et langt mere vidtgående forsøg på systematisering af foreliggende tids-serier (incl. »Business Annals«) som også sigter mod en *måling* af konjunkturen, findes i det konjunkturforskningsarbejde, bureauet udfører under ledelse af *Burns* og *Mitchell*. Som foreløbig resultat heraf udkom i 1946, *Burns and Mitchell: Measuring Business Cycles* (Nat. Bur. of Ec. Research)¹⁾. Bogen, der til en vis grad er en fortsættelse af *Mitchells, Business Cycles: The Problem and Its Setting* fra 1927, behandler især metodeproblemerne, medens selve den systematisk-statistiske præsentation for at nå frem til en konjunkturteori på empirisk grundlag er udskudt til kommende bind. En endelig vurdering af, hvilke bidrag det fuldførte arbejde vil give til den økonomiske historieskrivning kan derfor ikke foretages endnu. De anvendte fremgangsmåder og de meddelte generelle resultater fortjener dog en noget nærmere omtale i denne forbindelse, da de sandsynligvis danner det bedste udgangspunkt for at vurdere det billede, konjunkturanalysen giver af den økonomiske udvikling.

Burns' og *Mitchells* opfattelse af konjunkturen som bestemt af en lang række faktorer, hvis indbyrdes styrke og betydning den statistiske måling skal afsløre, forekommer i sig selv at være et hensigtsmæssigt udgangspunkt for økonomisk historieforskning. Den i princippet anvendte metode, at konstruere generelle bevægelser, hvorpå de specielle måles, kan heller ikke være en økonomisk historiker fremmed. Kort fortalt bærer man sig ad på følgende måde (jfr. også *Bjarke Fogs* cit. anm.):

Efter eliminering af sæsonen i serierne konstrueres på grundlag af foreliggende materiale generelle aktivitetscycler, som rummer en almindelig karakteristik af konjunkturbevægelsen. Disse såkaldte »reference cycles« lægges således, at man får de kortest mulige cykler frem, som både rummer korttids- og langtidsårsager, hvorved man undgår på forhånd noget vilkårligt at skulle sondre herimellem.

Referencyclererne tjener dernæst som en slags målestok for forløbet af den uhyre mængde behandlede, specielle tidsserier om produktion, priser, omsætning o. m. a. Først angives den enkelte series relative udsving fra dens egen gennemsnitlige bevægelse til sammenligning med andre series relative udsving på følgende simple måde: Når man har lagt en referens-

¹⁾ Anmeldt af *Bjarke Fog* i *Nat. øk. Tidsskrift* 1950, s. 286.

cykel fra lavpunkt til lavpunkt — eksempelvis fra juli 1924 til december 1927 — findes hver af de enkelte tidsseriers *gennemsnitlige* månedlige størrelse i samme periode, hvorefter seriens *faktiske* størrelse måned for måned angives i pct. af den gennemsnitlige.

Dernæst angives de enkelte seriers forløb i forhold til referencyklens (der tales om deres »leads« og »lags«) ved at man finder deres egne højde- og lavpunkter, således at konjunktoren angives ved en samling »specific cycles« udtrykt ved deres egen bevægelse overfor en gennemsnitscykel »the reference cycle«.

Fra denne sammenligning af samtidige processer går metoden videre til den sammenligning af de efter hinanden følgende konjunkturbølger, som f. eks. »Business Annals« ikke kunne præstere. Udgangspunktet for denne proces er bestemt af den stilling, *Burns* og *Mitchell* tager til spørgsmålet om forholdet mellem langtidsudviklingen (trend'en) og korttidsudviklingen, hvorefter de principielt er imod at eliminere trend'en. Gør man det, kan det ikke afgøres, hvilke årsagsfaktorer, man fjerner. Man skelner derfor mellem en »intercycle' trend«, som er den del af trend'en, der ophobes (akkumuleres) fra konjunktur til konjunktur, og en »intracycle' trend«, der er den del af trend'en, som falder inden for den enkelte konjunktur.

Herved bevares den intracycliske del af trend'en, d. v. s. den, der påvirker den enkelte konjunkturs forløb, således at hver enkelt konjunkturs oprindelige form bevares (f. eks. en særlig kort og kraftig expansion og langtrukken kontraktion). Den intercycliske del, d. v. s. den enkelte konjunkturs niveau i forhold til tidligere eller følgende udelukkes derimod, hvilket naturligvis ikke hindrer, at man skildrer den i særlige tabeller over de gennemsnitlige forandringer fra periode til periode.

De ønskede sammenligninger fra konjunktur til konjunktur, som hos *B.* og *M.* har til formål at finde frem til konjunktorens (den tidløse konjunkturs) karakteristika, foretages dernæst ved at inddele hver af de historisk fundne »specific«- og »referencecycles« i 9 faser, hvoraf de 3 er absolutte tidsrum, hver på 3 måneder koncentreret om henholdsvis lavpunktet i udgangsstillingen, toppunktet og det afsluttende lavpunkt, medens de 6 øvrige er relative andele af henholdsvis expansionen og kontraktionen. Ideen er altså at gøre konjunkturfaserne »lige lange« uanset deres faktiske længde i de enkelte konjunkturer, for at kunne sammenligne gennemsnitlige relationer mellem »specific« og »reference cycles«, specific- og referencecyclernes forandringshastighed fra fase til fase etc. i flere på hinanden følgende konjunkturer.

Ad de således refererede veje konstrueres altså på en måde to »måle-cycler«: referensdata inden for hver af de enkelte historisk forekomne konjunkturer til måling af »specific cycles« og en generel karakteristik af den tidløse konjunkturs forløb.

Bureauet har undersøgt en kolossal mængde økonomiske tidsserier overvejende fra U.S.A. gennem lang tid og mener afgjort, at resultatet bekræfter konjunkturbølgernes stabilitet — d. v. s. deres gang fra lavpunkt gennem expansionens faser, toppunktet og kontraktionens faser til lavpunktet. Kun for ca. 3 % af tidsrækkerne lykkedes det ikke at påvise cykliske bevægelser, hvorfor det i sidste ende skulle være muligt at nå til en på empirisk grundlag opbygget generel konjunkturteori. Denne målsætning er som fremhævet i foregående afsnit langt mindre tiltalende for historikeren end for teoretikeren.

En sammenligning af konjunktursvingninger før og efter 1919 kan illustrere forskellen i synspunkt. De 5 cykler, *B.* og *M.* finder i årene 1919—39, er i gennemsnit 46 måneder lange mod en gennemsnitslængde på 48 måneder for de foregående 16 cykler i årene 1854—1919. Men gennemsnit af de 5 cykler fra 1919—1939 dækker over konjunkturbølger på fra 29 til 63 måneders længde, og perioden rummer både den korteste (1919—21) og den længste (1933—38) registrerede opgangsperiode, ligesom den rummer den næstlængste af de registrerede kontraktioner (1927—33) siden 1854. For historikeren må denne instabilitet være en opfordring til at søge efter de strukturændringer, der kan betinge en tiltagende uregelmæssighed i de økonomiske fluktuationer, og til at kassere antagelsen om, at det drejer sig om samme slags konjunktur. *B.* og *M.* vil derimod i deres søgen efter en generel konjunkturforklaring længst muligt søge at indpasse konstaterede svingninger i cykliske baner.

Det er derfor værd at fremhæve overfor *Burns'* og *Mitchells* konjunkturmåling, at »the reference cycle« er et *konstrueret* gennemsnit, ved hvis konstruktion en række subjektive skøn gør sig gældende, selvom det er fremgået af nok så mange iagttagelser. Og ligeledes må referensdatoerne, som *B.* og *M.* selv fremhæver, være approximationer, der kan forfines, des mere materiale man bygger på, men som ikke kan fastlægges objektivt.

Den økonomisk-historiske interesse i *Burns'* og *Mitchells* arbejde er derfor ikke så meget »the reference cycle« i sig selv, men dens værdi som målestok. Både »leads and lags« i »the specific cycles« i forhold til referencedatoerne og fasernes længde og udsvingenes styrke i de enkelte »specific-« og »reference cycles« i forhold til det gennemsnitlige er velgennede såvel til beskrivelse som til analyse af de økonomiske forandrings generelle natur og de enkelte perioders særtræk.

Ydermere er denne teknik sandsynligvis mere velegnet hertil, end de sammenfattende mål for udviklingen, som f. eks. generelle indeks og nationalindkomsttal giver, fordi afvigelserne fra det gennemsnitlige og normale træder frem i »the specific cycles« opførsel, medens man ved at koble dem sammen risikerer at tilsløre indbyrdes forskellige bevægelsesretninger, som det f. eks. sker i nationalindkomsttal.

III.

Da *B.* og *M.*'s teknik forener økonomisk-statistiske erfaringer med konstruktion af referensdatoer, imellem hvilke der antages at udspille sig »normale« konjunkturfaser, forekommer den velegnet som udgangspunkt for følgende eksempler på det historiske billede, som en konjunkturbetraktning i forening med systematiseret økonomisk statistik tegner. Eksemplerne er hentet fra U.S.A.'s økonomiske historie i mellemkrigstiden, og som materiale er foruden *Measuring Business Cycles* benyttet *Kuznets, National Income, A Summary of Findings*, N. Y. 1946, *National Income and Its Composition 1919—1938*, N. Y. 1941, *National Income since 1869*, N. Y. 1946, to forsøg på en konjunkturanalyse af mellemkrigstiden i: *A. Achinstein, Introduction to Business Cycles*, N. Y. 1950 — kap. 19—20 og *T. Wilson, Fluctuations in Income and Employment*, London 1949 — part II, samt *Historical Statistics of the United States 1789—1945*.

Hvad nu først de store linjer i udviklingen angår, kan det fremhæves, at de svingninger op og ned, som angives af *Burns'* og *Mitchells* referensdata i det store og hele genfindes i *Kuznets'* nationalindkomsttal, som det skulle fremgå af deres sammenstilling i nedenstående oversigt:

Referensdata og nationalindkomst i U. S. A. 1919—1939.

Referencyclernes:				Nationalindkomst	
Øvre vendepunkt	Nedre vendepkt.	Expansjonen varede	Kontraktionen varede	i mld \$ (faktorpriser)	
				Årets priser	1929 - priser
1919	 april.....	9 md.	20 md	64,2	58,2
1920	januar			74,2	59,6
1921	 september			59,4	56,3
1922		20 md.	14 md	60,7	60,7
1923	maj			71,6	70,3
1924	 juli	27 md.	14 md	72,1	71,7
1925				76,0	74,0
1926	oktober			81,6	79,0
1927	 decbr. ...	18 md.	45 md	80,1	79,9
1928				81,7	80,8
1929	juni			87,2	86,9
1930		50 md.	12 md	77,3	79,9
1931				60,3	68,7
1932				42,9	55,5
1933	 marts	50 md.	12 md	42,2	56,3
1934				49,5	63,0
1935				54,4	67,6
1936		12 md	12 md	62,9	77,8
1937	maj			70,5	84,0
1938	 maj			65,5	80,7

I sine grove træk siger nationalindkomsttallene, at 1920 var et »godt« år sammenlignet med 1919, at 1921 var et »dårligt«, som efterfulgtes af 8 »gode« år: 1922—1929 incl., hvor nationalindkomsten bortset fra et ubetydeligt tilbageslag i 1927 var stigende år for år. *B.* og *M.*'s referencycler siger omtrent det samme på en anden og på sin vis mere illustrerende måde: 1920 var et »godt« år i den forstand, at toppunktet i efterkrigskonjunkturen nås i dette år, men den kontraktion, der viste sig ved faldet i nationalindkomsten fra 1920 til 1921, var begyndt i 1920. Årene 1922 til 1929 er også hos dem »gode år« f. s. v. som de består af ialt 62 expansionsmåneder, men der forekommer kontraktioner!

Udtrykt ved udviklingen i nationalindkomsten tegner årene 1930 til 1933 sig som »dårlige« år med 1933 som det dårligste, inden der sætter en fremgang ind, som varer til og med 1937—alt i god overensstemmelse med *B.* og *M.*'s illustrationer, der viser en kontraktionsperiode fra juni 1929 til lavpunktet i marts 1933 efterfulgt af en opgang indtil maj 1937. *B.* og *M.*'s kontraktion, som når sit lavpunkt i maj 1938, viser sig hos *Kuznets* som et fald i nationalindkomsten fra 1937 til 1938.

Som naturligt er, bliver overensstemmelsen m. h. t. bevægelsernes historiske placering bedre, des mere kraftige eller mere langvarige bevægelserne er, hvorfor de små tilbageslag i 1923/24 og 1926/27 knapt nok skimtes i nationalindkomsttallene, medens de fremtræder som smukt afrundede cykler hos *B.* og *M.* *Kuznets* mener dog selv, at hans tal kan bære en analyse af nationalindkomstens konjunkturelle bevægelser incl. de to cykler i 20'erne.

Taget i grove træk kan referensdata og nationalindkomsttal således supplere hinanden i en stort set overensstemmende *beskrivelse* af udviklingen. Et par mere detaljerede eksempler fra 1920'erne vil antyde manglerne ved deres *analytiske værdi*.

Mens det på den ene side kan være naturligt at lægge cykliske bevægelser ind i en så udpræget op- og nedperiode som årene 1919—22, synes det på den anden side noget farligt at ville presse en række af krigsafslutningen skabte særlige forhold ind i en generel konjunkturanalyse. Faren herved er jo, at datoerne ligesom lukker af for fortiden — in casu for det præg, selve krigstiden sætter på efterkrigstidens økonomiske udvikling. Værdien af *B.* og *M.*'s analyse bliver derfor især bestemt ved, hvad man kan udlede om de enkelte tidsseriers »føren« eller »hinken bagefter« (»leads« og »lags«) i forhold til referensdatoerne og gennem deres udsvings størrelse og hastighed i forhold til det sædvanlige. Der kan da også ad visse veje tegnes et i mange henseender oplysende billede af udviklingen i de første efterkrigsår sådan som f. eks. *Achinstein* anf. arb. gør det. Eksempelvis kan anføres, at både stigningstakten i expansionen fra april 1919 til januar 1920 og faldhastigheden i den efterfølgende kontraktion til september 1921 var usædvan-

lig stærk i næsten alle de anførte serier — at byggeaktiviteten og aktiviteten i konsumgodeindustrien førte i forhold til referensdatoerne i expansionen, mens kapitalgodeindustrien både »laggede« og viste mindre udsving end vanligt — at engrosprisernes gennemsnitlige månedlige stigningstakt var væsentligt stærkere end sædvanligt — at de korte rentesatser kun steg svagt, medens den lange rente steg stærkere — at prislefaldet i kontraktionen »laggede«, idet engrospriserne steg frem til maj 1920, medens beskæftigelsen nåede højdepunktet i januar — altså samtidig med *B.* og *M.*'s referenscykel¹⁾ — og lønnen fortsatte med at stige ind i 1920. Dette sidste tyder på, at en indsnævring af profitmarginalen i forbindelse med usikkerhed over for prisudviklingen har været afgørende for sammenbruddet, især fordi konsumudgiften fortsatte stigningen længe efter, at produktionen af konsumvarer var ophørt med at stige. Da bankkrediten fortsat udvidedes, er der næppe fra pengemarkedet udgået nogen impuls til omsvinget nedad, som det måske kunne udledes af index for rentebevægelsen.

Med så hastige ændringer i det økonomiske hændelsesforløb bliver det mere begrænset, hvad *nationalindkomsttallenes* total kategorier, der dels rummer en række uafsluttede processer og dels ofte er på årsbasis, kan fortælle om de første efterkrigsår. I det store og hele kan der kun blive tale om en afrunding af det mere detaljerede billede, *B.* og *M.* tegner med deres talrige tidsserier på månedsbasis. Især gælder dette for de afgørende måneder i slutningen af 1919 og begyndelsen af 1920.

Der er imidlertid en række træk fra disse års økonomiske historie, hvis betydning let overses, når man anlægger konjunktuelle synspunkter. Vigtigst blandt disse er exportens og unionens finanspolitik's dominerende andel i udviklingen fra 1919 til 1922.

Den enormt store export i 1919 og faldet i de følgende år (overskud på handelsbalancen udgjorde i årene 1919 til 1922: 4,0 — 2,9 — 2,0 og 0,7 mld. \$) må stilles i centrum af den økonomiske udvikling i U.S.A. i efterkrigsårene og kan ikke opfattes som et led i en almindeig konjunkturbevægelse. På en måde er vel såvel expansionen som kontraktionen de sidste, U.S.A. har modtaget udefra, hvorfor en analyse af exportcifrene på konjunktuel basis, hvor målestokken er udenrigshandelens »sædvanlige« udsving, næppe kan siges at være særlig relevant.

På samme måde må unionsregeringens låntagning i 1919 og Federal Reserve Systemets deraf påtvungne kreditudvidelsespolitik vurderes. Der var ikke noget cyklisk i F. R.-systemets politik, som overvejende bestemtes af placeringen af Victory-lånet på markedet og af unionens fortsatte korte låntagning samt måske af en vis traditionel opfattelse af, at udlån til »produktive« formål ikke ville have inflatoriske virkninger.

¹⁾ Bureauet er nu tilbøjelig til at placere vendepunktet et par måneder før.

Til at henlede historikernes opmærksomhed på disse to forholds dominerende indflydelse er nationalindkomsttallene f. s. v. af større nytte. Man kan ikke på dem følge udviklingen i detaljer. Men *Kuznets'* opgørelser, hvorefter overskuddet på handelsbalancen i 1919 beløb sig til ca. 4 mld. \$ ud af en samlet nettoinvestering på ca. 10,5 mld. \$ og den samlede offentlige låntagning i 1919 beløb sig til ca. 5,1 mld. \$ mod en tilbagebetaling i 1920 på ca. $\frac{1}{2}$ mld. \$, danner i flere henseender et godt udgangspunkt for forståelsen både af opgangen i 1919 og kontraktionen i 1920. Heller ikke udviklingen i den lange rente i disse år går det an at vurdere som en konjunkturelt svingende størrelse. F. eks. skal man næppe slutte meget om den økonomiske sammenhæng i udviklingen ud fra *B.* og *M.'s* index for jernbaneaktier, da deres kursbevægelser i 1919/20 vel overvejende har været bestemt af de politiske forhold i forbindelse med diskussionen om og på hvilke betingelser, jernbanerne skulle gives tilbage til privat drift. Noget tilsvarende gælder lønudviklingen. Som det vil være bekendt, steg lønnen kraftigt i 1919 og fortsatte sin *stigning* til hen på sommeren 1920. Det »lag«, lønnen her viste, er for en historisk vurdering ikke fyldestgørende karakteriseret blot ved dets længde. Det må vurderes på baggrund af den fra de fleste lande kendte uro på arbejdsmarkedet i de første efterkrigsår, som så at sige overalt fremkaldte lønstigninger af »ikke-økonomisk« karakter. Og disse særlige forholds virkning må igen have i erindring, når man skal bedømme den langt ind i 1920 fortsatte stigning i »consumers outlay«, efter at de fleste produktionsserier og referencycler var vendt.

Også det stærke lønfald i slutningen af 1920 og i 1921 må opfattes som andet og mere end et konjunkturelt tilbageslag. I langt højere grad var det vel udtryk for en genoprettelse af tidligere styrkeforhold mellem arbejdere og arbejdsgivere, som igen stod i forbindelse med den afradikalisering af amerikansk politik, som også *Hardings* valg i slutningen af 1920 var et tegn på.

Årene 1922—29 står for de fleste som en lang række »gode« år. Som vi har set lagdes grunden til opsvinget i 1921 med sådanne forhold som lønfald, stigende produktivitet, lave rentesatser, en roligere politisk atmosfære o. l., men ikke ved en bedring af de forhold, der havde spillet så stor en rolle for opsvinget i 1919: Udenrigshandelen og underbalanceringen af de offentlige finanser. Det var snarere på trods af en ugunstig udvikling på disse områder, at aktiviteten igen steg.

Når *B.* og *M.'s* tidsserier derfor efter faldets kulmination i slutningen af 1921 igen stiger, kan man for en historisk vurdering ikke isoleret betragte denne stigning som en cyklisk reaktion på faldet skabt af de kræfter, kontraktionen udviklede. Selv om man ved studiet af udsvingenes størrelse i de enkelte tidsserier og dissens »leads« og »lags« i forhold til referensdatoerne får en række særtræk i *expansionsperioden 1921 til 1923* frem, løber

man risikoen for at overse linjerne tilbage til den foregående expansion ved at betragte de enkelte faser i cyclen som i første række skabt af den foregående fase. I produktionsserierne var det konsumproduktionen, der førte, f. s. v. som den begyndte at stige $\frac{1}{2}$ år før kapitalgodeproduktionen, ligesom produktionen af ikke-varige konsumgoder steg $\frac{1}{2}$ år før produktionen af varige. Inden for investeringsproduktionen førte byggeriet i opgangen, ligesom automobilindustrien expanderede relativt tidligt. »Consumers outlay« hinkede derimod bagefter, vel mest p. gr. af, at beskæftigelsen og (især) lønsummen først for alvor steg langt hen i 1921. Prisopgangen fik derved noget af en særstilling i denne expansion, sammenlignet med andre. Nedgangen standsede ikke før i juni 1921, og stigningen satte først ind fra februar 1922, hvorfor opgangen både var langsommere og langt mindre prispræget i 1922/23 end i 1919. Den samlede stigning i engrospriserne androg frem til foråret 1923 14 % mod 30 % i 1919, og detailpristallet og lønsummen nåede aldrig 1920-niveauet. Derimod nåede industriproduktionen i november 1922 op på 1920-niveauet og fortsatte stigningen derover i første halvdel af 1923, til trods for, at beskæftigelsen ikke nåede op på samme omfang som i 1920. Det er derfor naturligt, at samtiden bedømte udviklingen optimistisk:

»The comparison between 1923 and 1920 is that of a smoothly operating business machine with one breaking under the strain of inefficiency, overload and credit stringency«. (*»Review of Economic Statistics«* 1923 — her cit. efter Wilson a. a. s. 127).

Denne bedømmelse kunne f. s. v. være skrevet på basis af *B.* og *M.*'s tidsserier. Men en mere dybtgående analyse af udviklingslinierne i perioden tabes p. gr. af det primært cykliske vurderingsgrundlag, *B.* og *M.* anvender. Når sådanne ikke-cykliske fænomener som udenrigshandelen og de offentlige finanser spillede så stor en rolle både i opgang og sammenbrud i 1919/20, er det nærliggende at antage, at de har gjort det vanskeligt for en anden ikke-cyklisk faktor, den indenlandske retableringsefterspørgsel, at udtømme sin virkning. Derfor er det også rimeligt at antage, at denne, hvis man vil »tale i cykler«, så at sige er blevet overført til den næste opgang som en ikke-cyklisk faktor. Ganske vist stiger i denne omgang »consumers outlay« først efter produktionen, men det må igen vurderes i lys af den omtalte langsomme stigning i lønsummen. Baggrunden for opsvinget i 1922/23 må derfor opfattes som en reaktion snarere på det foregående opsvings utilstrækkelighed end på den foregående nedgang. Altså som den egentlige efterkrigsrekonstruktion med indførelse af ny produktionsteknik, tilfredsstillelse af uskudt efterspørgsel etc. — efter at de ekstraordinære faktorer som voldsom export, stort offentligt forbrug, uro på arbejdsmarkedet og den politiske uro var overstået. Fra økonomisk historisk synspunkt er det derfor nødvendigt at supplere *B.* og *M.*'s konjunkturanalyse

ved at føre linjen op fra cykel til cykel, hvilket i endnu højere grad synes at gælde for udviklingen i de følgende år. I al korthed kan disse i *B.* og *M.*'s sprog karakteriseres således:

Nedgangen 1923/24 var først og fremmest meget mild. Dens varighed var $\frac{2}{3}$ af kontraktionsperioderne i gennemsnit. Nedgangen i industriproduktionen var ca. $\frac{1}{2}$ af det normale, nedgangen i »ton miles«, i beskæftigelsen og i engrospriserne var ca. $\frac{3}{5}$ af det normale o. s. v. Dernæst synes den i det væsentlige at have indebåret en genoprettelse af prisstrukturen ved, at engrospriserne for halvfabrikata, der var steget stærkere end andre priser i expansionen, nu faldt stærkest. Endelig synes den for en stor del at have haft karakter af afventende tilbageholdenhed fra forretningsverdenens side som svar på den delvise kreditstramning, F. R. Board og Department of Commerce tog skridt til i foråret 1923, — da alarmen blæstes af, kunne expansionen fortsættes.

Opgangen fra 1924 til 1926 kom derfor smertefrit igang¹⁾ og må nærmest betegnes som en *fortsættelse* af den opadgående linje. Expansionsmulighederne i de ledende industrier var ikke udtømt. Visse af dem som f. eks. gummi- og petroleumproduktionen oplevede slet ingen nedgang, og boligbyggeriet fortsatte stigningen. En vurdering af opgangen 1924/26 som reaktion på den forudgående nedgang har næppe megen relevans. Dertil var både nedgangen for svag og kortvarig og opgangen, hvori produktion og omsætning oversteg alle hidtidige rekorder, for langvarig og kraftig. Bemærkelsesværdig er, at kurserne på lange papirer, der ikke steg overvældende i 1921/23 og kun faldt ubetydeligt i den påfølgende nedgang, nu for alvor begyndte at stige — for obligationernes vedkommende frem til december 1927 og for aktiernes frem til sammenbruddet i 1929.

Denne omtrent ubrudte opgangslinje på børsen i forbindelse med de små og uklare udsving i produktions- og prisserierne synes nemlig at stemme dårligt med den følgende cykliske bevægelse, som *B.* og *M.* markerer ved *toppunktet i oktober 1926, lavpunktet i december 1927 og toppunktet i juni 1929.*

Det skal ikke bestrides, at der gjorde sig en række nedgangstendenser gældende i slutningen af 1926 og i 1927, og heller ikke, at disse på en del områder afløstes af opgangstendenser i 1928. Men nogle eksempler vil vise, hvor uensartet begivenhederne udviklede sig.

Index for den samlede industriproduktion nåede ganske vist toppunktet sammen med referencyclens øvre vendepunkt i oktober 1926, men produktionsindex for varige konsumgoder vendte f. eks. allerede 10 måneder før, medens index for ikke-varige konsumgoder først vendte 9 måneder efter.

¹⁾ Ikke-cykliske faktorer som U.S.A.'s store høst og en alment dårlig verdenshøst i 1924 samt *Dawes-planen* kan have bidraget.

Faldet i engrosprisindexet begyndte over et år før og i halvfabrikatpriserne endog 21 måneder før det øvre vendepunkt.

Boligbyggeriet nåede sit højdepunkt i 1925, og selvom nedgangen derefter i nogen grad opvejedes af stigning i andre former for byggeri, havde stigningstakten fra de foregående år fået et knæk. Således nåede index for indgåede byggekontrakter et højdepunkt i januar 1926, som ikke indhentes igen trods en vis stigning hen på sommeren.

Automobilindustriens ændrede vilkår viste sig i første række ved, at den voldsomme produktionsstigning fra 1924 til 1925 afløstes af omtrent lige stor produktion i 1925 og 1926, hvorefter der indtrådte et fald i produktionen, bl. a. fordi *Ford* lukkede i maj 1927.

På børsen viste der sig et forbigående kursfald allerede i foråret 1926, men det var overstået fra og med juni, og der er kun svage tegn på, at faldet i produktionen og beskæftigelsen i slutningen af året og i begyndelsen af 1927 påvirkede børsen.

I løbet af 1928 rettedes de fleste serier noget op igen, men det er værd at fremhæve, at opgangen i de fleste serier var forbi, inden referencyclens øvre vendepunkt i juni 1929.

Boligbyggeriet (indgåede kontrakter) vendte således 16 måneder før, d. v. s. allerede i februar 1928 uden at være nået op på samme niveau som i *B.* og *M.*'s foregående referencycel. Andet byggeri vendte lige i begyndelsen af 1929 og personautomobilfabrikationen ligeledes.

Også prisserierne førte i omslaget. Det samlede engrosprisindex vendte således 9 måneder før — råvarepriserne 13 og færdigvarepriserne 9 måneder før.

Endelig kan anføres, at exportindex vendte 4 måneder før¹⁾.

Derimod hinkede børspriserne bagefter, hvilket i sig selv var bemærkelsesværdigt, fordi de i gennemsnit plejer af føre med 5 måneder i *B.* og *M.*'s cykler.

Til alt dette kommer så, at udsvingene i langt de fleste seriers ned og op i 1926—1928 var ret svage, f. eks. androg prisstigningen i 1928 kun $\frac{1}{5}$ af det gennemsnitlige fra lavpunkt til højdepunkt i *B.* og *M.*'s cykler. Når der var tale om så uensartede og svage udsving med stor spredning af seriernes toppunkter, forekommer det at være noget af en smagssag, om man kan placere en cyklisk op- og nedbevægelse eller ej. Såvidt det kan ses, skulle det have været ligeså rimeligt at opfatte opgangen fra december 1927 til juni 1929 som en forhaling af det sammenbrud, der truede i 1926 og blev effektivt i 1929, og nøjes med f. eks. een cykel fra toppen i 1920 til toppen i 1926 eller, om man vil, i 1929. Når *B.* og *M.* imidlertid er ivrige efter at indordne alle forekommende knæk på udviklingslinjen i et cyklisk skema,

¹⁾ Opmærksomheden henledes på, at der overalt er tale om sæsonudjævnede index.

er det forståeligt ud fra deres formål: at lede efter konjunktoren. Til et studium af den økonomiske historie er denne iver derimod knapt så tiltalende, fordi den ved studiet af den konkrete historiske konjunkturfase leder tanken hen på kræfterne i den foregående som forklaring og ligesom spærrer udsigten til den forklaring, som ligger længere tilbage. *B.* og *M.*'s analyseapparat viser, at opgangen fra 1927 til 1929 var unormalt svag, og at kontraktionen derefter var unormalt kraftig og langvarig, hvilket er i sin orden. Men det fremstiller også kontraktionen som et »normalt« cyklisk svar. Og det turde være mere tvivlsomt.

Historikeren stilles derved over for en slags dekomponeringsopgave for at klarlægge f. eks. børsens næsten umærkelige reaktion på nedgangen i 1927, prisernes ganske ubetydelige stigning i 1928, byggeriets ringe stigning efter 1926, de nye tekniske finessers andel i f. eks. automobilfabrikationens kortvarige renæssance i 1928 etc. Først når det er sket, er vejen banet for en analyse af sådanne velkendte forhold som expansion uden prisstigning p. gr. af forbedret produktivitet, stigende finansiering over aktieudstedelse i stedet for over banklån, afbetalingskøb, byggeriets og automobilindustriens andel i udviklingen, spekulationsfeber, revirkning fra de vanskeligheder, hjemtrækningen af lån beredte i Europa o. m. a., som kendetegner — ikke den enkelte cycle, men i almindelighed 20'ernes udvikling. Og først da fremstår 1929 som et resultat af i hvert fald de sidste 10 års udvikling med tiltagende mætning af investerings- og forbrugsbehov og ikke blot som reaktion på opsvinget fra december 1927.

Såfremt den midlertidige lettelse i situationen i første halvdel af 1930 med bedret børsstemning og stigende produktion havde holdt sig, ville *B.* og *M.*'s analyse, hvor opmærksomheden henledes på den umiddelbart foregående expansion, formentlig have slået bedre til. Men netop det faktum, at den ikke kunne holde, og det faktum, at kontraktionen trak ud til 1933/34 trods en række »udefrakommende« gunstige omstændigheder, viser det konjunkturrelle udgangspunkts utilstrækkelighed i en økonomisk historisk analyse, der må gå på jagt bagud ad udviklingslinien gennem de mere eller mindre vilkårligt lagte cykler. Skal kontraktionen i disse år opfattes på linje med alle andre konjunkturer, bliver det svært at finde årsagerne til dens langvarighed:

Exportoverskuddet faldt, men det samlede fald fra 1928 til 1932 udgjorde kun 812 mill. \$ mod f. eks. 3,6 mld. \$ fra 1919 til 1922, hvor kontraktionen nok var voldsom, men til gengæld hurtigt overstået.

Unionsfinanserne viste endnu i 1930 overskud (d. v. s. i de kritiske måneder), men i 1931 og de følgende år stadigt stigende underskud, medens de allerede i 1922 viste stort overskud.

Kreditstramning blev opgivet omgående i efteråret 1929 og afløstes af en »easy-money« politik, som faktisk forsattes med få afbrydelser frem til

bankfalitterne i foråret 1933, støttet af skabelsen af *National Credit Corporation*, *Reconstruction Finance Corporation* og *Home Loan Bank*. Naturligvis bidrog landbrugets specielle vanskeligheder til den langtrukne depression, men årsagen til disse skal også søges tilbage over en række af *B.* og *M.'s* cykler — bl. a. til det ekstraordinære opsving i 1914—18 om ikke længere tilbage. Lønstabiliteten i krisens første år og det *gradvise* lønfald i de følgende udgør vel noget af korttidsforklaring. Men alt i alt er problemet, at kontraktionen fortsatte trods en række gunstige omstændigheder for et opsving, ligesom det i 1922 var, at expansionen kom hurtigt igang trods en række ugunstige omstændigheder.

Til klarlægning af sådanne problemer, hvor ikke alene det foregående opsving, men udviklingen over en årrække må tages i betragtning, har man f. s. v. mere gavn af at analysere i nationalindkomsttermer, idet disse giver udtryk også for niveauforskydninger fra cykel til cykel samt et indtryk af udsvingenes samlede størrelse. Tilpas opdelte, som f. eks. *Kuznets'* er det, viser f. eks. investeringstallene, bl. a. sådanne karakteristika som nedgangen i boligbyggeriet fra 1925, den kompenserende rolle fra erhvervslivets investeringer i de nærmest følgende år, nettoinvesteringernes stigende andel i bruttoinvesteringerne (som giver en vis baggrund for at forstå den mætning af investeringsbehov, som synes at have gjort sig gældende i slutningen af 20'erne), etc.

Også et flercycelskema vil være nyttigere i denne forbindelse, f. s. v. som det henleder opmærksomheden på igangværende udviklingslinier bag de kortere konjunkturbølger. Nogle af vanskelighederne ved *Burns'* og *Mitchells* referensdata fra slutningen af 1920'erne udbedres eksempelvis ved at se på *Schumpeters* analyse, hvorefter den 3. kondratieffbølges depressionsfase begynder i 1925/26.

At *B.* og *M.'s* specialtabeller over den intercycliske trend er nyttigere i så henseende end deres af referensdata afgrænsede cykler er en selvfølge. Her har det imidlertid været hensigten at benytte specielt disse sidste til en illustration af konjunktursynspunktets svagheder.

For at rekapitulere:

Manglerne ved det billede, teoridannelsen om de økonomiske bevægelser tegner af et historisk forløb, bliver således i almindelighed, at de konkrete begivenheder træder i baggrunden — i langtidsteoriene, for at disse kan rumme hele periodens erfaringer i generelle modeller, og i konjunkturteoriene for at sådanne erfaringer kan sammenfattes i en tid- og stedløs konjunktur. Holder man sig til een-cycelteorien kommer hertil risikoen for at udviklingslinjen forsvinder i jagten på at udlede den ene fase som skabt af den foregående.

Disse mangler udbedres i nogen grad ved den forbindelse mellem konkrete begivenheder og generel teori, som den økonomiske statistiks tilpasning til den teoretiske analyse præsterer — hvadenten den indsamles for at danne grundlag for en teori eller for at verificere teoretiske antagelser. Eet eksempel herpå er *Burns'* og *Mitchells* konjunkturstatistiske arbejde, fordi (1) »specificcycles« overfor »referencecycles«, (2) målingen af udsvingenes størrelse og hast i de enkelte »referencecycles« sammenlignet med det gennemsnitlige og (3) opledningen af den intercycliske trend holder blikket åbent overfor samspillet mellem det konkrete og det generelle. Tilbage bliver dog *antagelsen* om en sådan grad af parallelbevægelse, at der kan udledes *både* fælles konjunktuelle svingninger gennem tiden, hvis datoer er en slags gennemsnit for alle økonomiske størrelses svingningsdatoer og en tid- og stedløs konjunktur (the referencecycle). Altså et i sidste instans subjektivt skøn på linie med det, der f. eks. ligger bag *Schumpeters* sammenfatning af udviklingen i et 3-cykel skema.

Men også uden sådanne direkte antagelser om bevægelsernes art beror systematiseringen af økonomisk statistik for en årrække i fællesindeks, »annals«, nationalindkomsttal m. v. til dels på subjektive skøn. Det kan ikke undgås, at de — som *Kuznets* er inde på i artiklen »Statistical Trends and Historical Changes« (*Economic History Review* 1951, nr. 3, s. 265) er »biased«. De konstrueres til dels efter en fornemmelse af, hvilken vej udviklingen er gået, repræsenterer et valg med hensyn til, hvad der er mest karakteristisk i en periodes udvikling, og konstrueres ofte i bestemte formåls tjeneste.

Det længste, man kan vente at nå i retning af objektivitet, repræsenteres sikkert af de metoder, *Heckscher* nylig har skitseret i sit bidrag til mindekriftet for *Axel Nielsen*, s. 65—87, »Nutidssamhällets tillkomst. Kvantitativt studerad«. Artiklen omtaler en planlagt, storstilet, kvantitativ analyse af det moderne samfunds opkomst ved bearbejdning af tilpas lange serier af statistisk materiale over *delområder* af økonomien, for — »När det gäller att finna inverkan av olika faktorer, är det sönderdelning och ej integrering av materialet som främst bör komma i fråga«. Materialet skal opdeles i korte perioder, så man kan indkredse de medvirkende faktorer og undersøge, på hvilke tidspunkter forandringerne har været stærkest. Først derefter skal den historiske analyse sætte ind, hvilket skulle gardere mod, at forudfattede meninger påvirker resultatet ... Om vejen er farbar, tør *H.* endnu ikke sige. At den bliver lang, hvis man uden forudfattede meninger skal skrabe delmateriale sammen, er vist temmelig givet.

IV.

Et vist subjektivt moment kan ikke være noget specielt for økonomisk historieskrivning overvejende baseret på kvantitativt materiale, da enhver

fremstilling af historiens forløb må præges af fremstillerens valg mellem flere mulige opfattelser af det skete. Der er derimod det særlige ved sådanne fortolkninger, at deres grundlag begrænses til de faktorer i udviklingen, der kan gives kvantitativt udtryk. De må derfor for det første være *ufuldstændige*, fordi der er en lang række andre faktorer, hvis indflydelse må med i vurderingen. For at få et mere fuldstændigt billede, skulle f. eks. de træk, der i det foregående blev tegnet af U.S.A.'s økonomiske historie i 1920'erne, suppleres med andre som: arbejderklassens forringede magtposition, den politiske afradikalisering, koncentrationstendenserne i erhvervslivet etc. Og havde man fortsat analysen op i 1930'erne, ville dens utilstrækkelighed især træde frem overfor den økonomiske politiks dominerende indflydelse. For det andet må de i visse henseender give et *fortegnet* billede. Især gælder det fremstillingen af udviklingen som en kontinuert proces. *Kuznets* siger herom i den netop cit. artikel, at man vender sig »from historical accounts of a country based largely on non-quantitative data and presenting a succession of revolutions, wars, social movements and conflicts, domestic and international controversies, a whole stream of stirring and striking episodes to some long statistical series only to find, with surprise, hardly a ripple in the steady movements of the figures« (s. 260).

Principielt findes der ingen grænse for, hvor mange af disse ikke-kvantitative faktorer, det er nødvendigt og rimeligt at inddrage i økonomiske analyser af historien, ligesom det heller ikke er muligt at operere med nogen fast grænsedragning mellem, hvilke der opfattes som økonomiske og hvilke som ikke-økonomiske kræfter i udviklingen.

På forhånd kan man ikke udelade nogen faktor fra den økonomisk-historiske analyse. Dennes placering på grænsen betinger jo netop, at den indtager og afvejer indflydelsen af de historiske faktorer, som teorien betragter som randstørrelser, hvorved den på een gang må søge at klargøre historiske ændringer i samfundets institutionelle grundlag og indholdet i de økonomiske begivenheder, der udspiller sig på de vekslende grundlag.

Her er der næppe tvivl om, at specielt udviklingsteoriernes samspil med den økonomiske statistik i mange henseender giver udmærkede fortolkninger og illustrationer af den indre sammenhæng i de økonomiske begivenheders forløb. Men som de foregående eksempler skulle vise, sker det uden blik for vekslende ikke-kvantitative faktorerers indflydelse på forløbet, hvorved man i nogen grad afskærer sig fra at studere vekselvirkningen mellem økonomiske sammenhænge og randstørrelserne. På den anden side giver store dele af den historiske litteratur gennem referater af love, begivenheder, politiske motiver og opfattelser, ændringer i organisationsdannelser og andre institutionelle faktorer et udmærket billede af ændringerne i grundlaget for forløbet. Men det sker på sin side ofte uden blik for den

indflydelse, de økonomiske sammenhænge har haft på det institutionelle grundlag, f. eks. for »revirkningen« fra de økonomiske kræfters egen reaktion på ændringer i institutionelle data.

Skal der komme en syntese ud af denne historieskrivningens overvejende interesse for de synlige ændringer i de betingelser, hvorunder de økonomiske kræfter arbejder, og udviklingsteoriernes interesse i forløbets indre sammenhæng, må der gribes til et *vidtdrevet detailstudium*, hvori der leves plads både for den afvejen af randstørrelsernes indflydelse, som teorien i nogen grad må lade ligge, og for analysen af de økonomiske kræfters indflydelse på randstørrelserne.

I dette detailstudium tror jeg, den økonomiske historieforskning om nyere tid kan yde sine væsentligste bidrag ved at arbejde med på den syntese af teoretisk og historisk indsigt i de økonomiske omdannelsesprocessers mangeartede karakter, som ganske vist iflg. *Lundberg* (jfr. foran s. 4) ikke bliver »nogen skön modell«, men som er et meget vigtigt led i forståelsen af nutiden som en igangværende udviklingsproces. Man kan naturligvis, som det er sket, hævde, at historieforskningens opgave må indskrænkes til at omfatte en indsamling af facts. Uden her at komme nærmere ind på de diskussioner, der er ført herom¹⁾, skal jeg som min opfattelse fremføre, at opretholder man en speciel *økonomisk-historisk* forskning, må den, som f. eks. *Hecksher* så ofte betoner, have to facader: én vendt mod de historiske facts og én mod de generaliseringer, hvormed teorien søger den indre sammenhæng i facts klarlagt. Netop dens dobbeltstilling på grænsen må betinge, at økonomisk historie har ganske særlig interesse i og forudsætning for syntesearbejdet — ikke mindst f. s. v. angår nyere tids historie, hvor den kildekritiske vurdering af primært materiale ikke kan løses af historikeren alene, men kalder på speciel teknisk viden (f. eks. statistisk).

Hvordan man så bedst griber et sådant detailstudium an, efterhånden som der foreligger et uhyre stort både kvantitativt og ikke-kvantitativt materiale, er et andet spørgsmål. *Heckshers* omtalte plan vil muligvis vise sig at være en farbar vej, men så stort anlagte analyser er ofte vanskelige at finansiere. I det omfang den enkelte søger at nå frem, er der meget, der taler for en opdeling af forskningsområdet *efter emner*, fordi det drejer sig om både at sammenstykke et så vidt muligt fuldstændigt billede af de historiske omdannelsesprocessers mangeartede kræfter og at fortolke samspillet imellem dem. Hvad der tænkes på, er en analyse af

¹⁾ Jfr. *J. F. Cairns* »The Use of Theory in History« i *The Economic Record*, dec. 1950. Diskussioner i U.S.A. (*Journal of Economic History*) og i Sverige om placeringen af økonomisk historie som forskningsområde og undervisningsfag har jeg ikke haft lejlighed til at sætte mig ind i.

detaljerne med udgangspunkt i delområder af de økonomiske sammenhænge og den økonomiske politik¹⁾).

Fordelene ved dette udgangspunkt er for det første, at man lettere kommer udover de vilkårligheder, som periodeinddeling af en fortsat strøm indebærer. De dele af økonomien, hvis historiske forløb man vil klarlægge, må nødvendigvis spores tilbage i tiden i forskellig udstrækning for de forskellige økonomiske foreteelser. Socialpolitikken skal spores tilbage over *Bismarcks* arbejderlove til middelalderen, handelspolitikken til merkantilismen, monopolistisk konkurrence i hvert fald længere tilbage end mellemkrigstiden²⁾ o. s. fr. Ved at gå denne vej skulle der kunne ydes væsentlige bidrag til forståelsen af den nutidige økonomiske strukturs historiske oprindelse, hvorved der igen skabes blik for de anakronismer og historiske tilfældigheder, den indeholder (traditionsrættens optræden fra fagforeningernes side m. h. t. lønforskelle, traditioner i nationalbankens reaktion på den økonomiske udvikling, faggrænser og læringeuddannelse med rod i lavsvæsenet, en del af udligningen mellem højt- og lavtlønnede tjenestemænds lønninger bestemt af de særlige forhold i årene 1917—19, for blot at nævne nogle enkelte eksempler).

For det andet er metoden velegnet til at oplede nyt historisk materiale med, fordi den stiller spørgsmål til historien udfra nye synsvinkler. Dermed indebærer den en gradvis indtrængen i udviklingens andre områder og en bestandig afvejen af, hvilke af dem, der især har spillet en rolle for den specielle delssammenhæng, man analyserer.

For de økonomisk-politiske delområder muliggøres endvidere en sammenligning af økonomisk nødvendighed, politiske muligheder og politiske motiver (expansiv politik med stort resultat i 1930'ernes Japan og Tyskland bliver ikke alene et økonomisk, men også et politisk fænomen, fordi den førtes på en undertrykt arbejderklasse for at nævne et kendt eksempel). Mest taler dog hensynet til fuldstændighed for denne fremgangsmåde, fordi bunken sigtes med en række forskellige redskaber, hver for sig egnede til at finde sine dele af dens indhold. At også redskaberne kan forfines,

¹⁾ Jfr. den side 1 cit. artikel af *Heckscher*, »Den økonomiska historiens aspekter«. H. diskuterer her *periodeinddeling* som udgangspunkt for økonomisk historieskrivning og opstiller som alternativ, hvad han kalder »de särskilda aspekterna på den ekonomiska utvecklingen«, som er teoretisk orienterende og fastholder en og samme inddelingsgrund »allt igenom«. Blandt mange foreliggende muligheder vælger H. prisdannelsen, byttet, pengevæsenet, produktionsfaktorerne og efterspørgslen. Man må naturligvis lige såvel kunne anlægge økonomisk-politiske aspekter som teoretiske.

²⁾ Jfr. en interessant artikel i *Ekonomisk Tidsskrift*, 1951, nr. 1, »Monopolistisk konkurrence som økonomisk-historisk problem« af *Karl-Gustaf Hildebrand*, hvor den monopolistiske konkurrences forskellige sider spores tilbage, og dens indflydelse på det økonomisk-historiske forløb antydes.

og ny komme til ved denne proces, er ligeledes en meget vigtig omstændighed.

Som allerede antydnet i indledningen findes der en meget stor litteratur af denne art, især f. s. v. angår økonomisk politiske aspekter. Naturligvis er det langt fra altid, at der ad disse veje bidrages væsentligt til forståelsen af den økonomiske udvikling. Ofte bliver det blot til en række historiske tabeller eller referat af en række politiske begivenheder på området uden nærmere sammenhæng med den øvrige samtidige udvikling. En stor del af efterkrigstidens amerikanske lønlitteratur er f. eks. stærkt optaget af en diskussion om, hvorvidt lønskalaen er »stiv« eller ej, om det er fagforeningernes styrke, produktivitetsudviklingen, de enkelte erhvervs konkurrenceforhold el. lign., der bestemmer den relative udvikling etc. I denne diskussion fremlægges et stort statistisk materiale, som imidlertid ikke er egnet til at give læseren indsigt i de historiske udviklingstendenser på det amerikanske arbejdsmarked, fordi man gennemgående lader det blive ved tallene og kun i ny og næ strejfer arbejderlovgivningen, monopoliseringstendenserne, uddannelsesvilkår o. m. a. faktorer, som skal til for at give et historisk billede af amerikanske lønforhold. Her er altså vel et kildemateriale, men dets anvendelse ved at sammenstille det med den øvrige økonomiske udvikling både til snævrere økonomisk historieskrivning om lønudvikling og til mere generelle fremstillinger står tilbage.

Men der gives en lang række eksempler på værdifulde bidrag ad disse veje. Når f. eks. *Nyboe Andersen* behandler renteudviklingen i Danmark fra 1914 til 1945 i »*Laanerenten*»¹⁾ og stiller den i relation til betalingsbalancetillingen, erhvervslivets rentabilitet, eksport- og hjemmemarkedsproduktionens udvikling, udviklingen i løn og andre omkostninger o. s. v. samt til de historiske begivenheder, der især har spillet en rolle for renteudviklingen (f. eks. bankkrakkene og statens og nationalbankens reaktion derpå), opnår han andet og mere end *sit* formål: at finde et empirisk udgangspunkt for renteteorien. Der skrives samtidig et væsentligt bidrag til periodens økonomiske historie, og en del af arbejdet er gjort både for den, der med et andet udgangspunkt vil skrive periodens økonomiske historie, og for den, der vil forsøge en samlet vurdering heraf.

¹⁾ P. Nyboe Andersen, *Laanerenten*, Kbhvn. 1947.